

КРАСНЯК

Олена Петрівна
Leno4ka78@yandex.ua

УДК 001.8:334.012.82:338.439.5:664.1

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В БУРЯКОЦУКРОВОМУ ПІДКОМПЛЕКСІ ТА СТРУКТУРИ РИНКУ ЦУКРУ

METHODICAL APPROACHES TO THE RESEARCH OF INTEGRATION PROCESSES IN SUGAR BEET SUBCOMPLEX AND SUGAR MARKET STRUCTURE

к.е.н., доцент, Вінницький
національний аграрний
університет

Стаття присвячена визначенню сутності та ефективності інтеграційних процесів, що відображає економічну доцільність функціонування бурякоцукрової галузі. За прийнятою класифікацією виділено відповідні форми ринку, сукупність яких утворює його типологію. Для забезпечення ефективного розвитку агропромислового виробництва як інтегрованої міжгалузевої системи є розробка і використання обґрунтованих методичних підходів щодо визначення системи критеріїв і показників.

Статья посвящена определению сущности и эффективности интеграционных процессов, что отражает экономическую целесообразность функционирования свеклосахарной отрасли. По принятой классификации выделены соответствующие формы рынка, совокупность которых образует его типологию. Для обеспечения эффективного развития агропромышленного производства как интегрированной межотраслевой системы является разработка и использование обоснованных методических подходов по определению системы критериев и показателей.

The article is devoted to defining the nature and effectiveness of the integration processes, which reflects economic feasibility of the operation of sugar-beet industry. According to the accepted classification the appropriate market forms, the totality of which forms its typology, are specified. Effective development of agricultural production as an integrated inter-branch system can be ensured by the development and use of reasonable methodical approaches to the definition of criteria and indicators.

Ключові слова: інтеграція, бурякоцукровий підкомплекс, типологія ринку, державне регулювання

Ключевые слова: интеграция, свеклосахарный подкомплекс, типология рынка, государственное регулирование

Keywords: integration, sugar beet subcomplex, types of market and state regulation

ВСТУП

Ринкове становлення традиційного українського цукроваріння вимагає пошуку ефективних форм інтеграції сільськогосподарських підприємств, що займаються виробництвом цукрових буряків, з переробними підприємствами; максимального використання сировинної бази і виробничих потужностей; нарощування виробництва готової продукції і, зрештою, рахунку здобуття належних конкурентних переваг на світовому ринку цукру. Така перспектива можлива за умов стабілізації та підвищення конкурентоспроможності аграрного сектора вітчизняної економіки в природно-історичному процесі розвитку продуктивних сил, організаційно-технічних, технологічних і економічних відносин в сільському господарстві і взаємозв'язаних з ним галузях і сферах господарської діяльності.

Сільське господарство завжди було пов'язане з промисловістю, торгівлею та іншими галузями

економіки, однак в далекій історії в умовах суспільного поділу праці і економічного відокремлення ці зв'язки здійснювались лише за допомогою ринку, мали переважно випадковий, стихійний характер. Така відособленість при ускладненні господарських взаємозв'язків та інтенсифікації виробництва стає гальмом ефективного розвитку сільського господарства. Тому об'єктивно складається необхідність поглиблення інтеграційних процесів, формування цілісної господарської системи в аграрній сфері, найбільш адаптованої до умов ринку.

Вирішенню проблеми вдосконалення організаційно-економічних основ інтеграції в бурякоцукровому підкомплексі присвятили праці відомі вчені економісти-аграрники: В.С. Бондар, О.С. Заєць, Є.В. Імас, М.Ю. Коденська, І.І. Лукінов, М.Й. Малік, В.Я. Месель-Веселяк, В.П. Март'янов, В.І. Пиркін, П.Т. Саблук, В.І. Фролов, А.В. Фурса, Н.О. Лисенко, О.М. Шпичак та ін. Проте в умовах депресійного

стану агропромислових підприємств багато аспектів цієї важливої проблеми потребують подальшого поглибленого дослідження, насамперед, стосовно удосконалення системи інтеграційних процесів та механізму їх координації з метою системного підвищення ефективності роботи бурякоцукрового підкомплексу як цілісного динамічного формування.

МЕТА РОБОТИ полягає у визначенні методичних підходів дослідження інтеграційних процесів у бурякоцукровому підкомплексі та структури ринку цукру.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Теоретичною основою роботи є фундаментальні праці вітчизняних та зарубіжних вчених, матеріали періодичних видань, ресурси Internet з проблем формування та ефективного функціонування інтеграційних відносин. Методологічною основою є *системно-синергетичний підхід* до пізнання економічних і соціальних явищ, що дає змогу комплексно дослідити ефективність інтеграційних відносин у бурякоцукровому підкомплексі і їх розвитку, взаємозв'язку та взаємозалежності; *абстрактно-логічний метод* при узагальненні теоретичних і методологічних засад формування взаємовідносин; *монографічний* – при вивченні діяльності сільськогосподарських підприємств та цукрових заводів; *метод кластерного аналізу* дозволив провести кластеризацію виробників цукру та сировинних зон бурякоцукрового підкомплексу, *синергетичний метод* – ієрархічності та гомеостатичності інтегрованих бурякоцукрових формувань.

РЕЗУЛЬТАТИ

Бурякоцукровий підкомплекс є однією з найважливіших стратегічних галузей агропромислового виробництва країни, а одне з провідних місць в системі ринків належить ринку цукру з точки зору забезпечення внутрішніх потреб та використання експортного потенціалу. Ринок – загальнолюдське, загальноекономічне явище. Перехід суспільного виробництва до ринкових відносин в аграрній сфері значною мірою залежить від цілеспрямованої роботи з організації цивілізованого сільськогосподарського ринку. Така організація включає [1]:

- структуризацію ринку;
- формування ринкової інфраструктури;
- формування продуктових ринків;
- державне регулювання ринку.

Важливим моментом організації аграрного ринку є його раціональна побудова за продуктивним принципом. Вона означає свідоме і цілеспрямоване формування складу покупців та продавців окремих продуктів, в тому числі і цукру.

Нині сучасний ринок неможливий без розвинутої інфраструктури. Під інфраструктурою ринку традиційно розуміють систему державних, приватних і суспільних інститутів (організацій, установ), що обслуговують інтереси суб'єктів ринкових відносин і забезпечують їх ефективну взаємодію.

Поняття «інфраструктура» Р. Йохімсен характе-

ризує як суму матеріальних інституційних та особистісних умов і закладів, що надаються в розпорядження економічних одиниць і створюють умови для повної інтеграції й забезпечення максимально можливого рівня розвитку господарської діяльності [2].

Для агропромислового комплексу інфраструктура є взаємопов'язаною системою підприємств, організацій, закладів виробничої та невиробничої сфери в рамках об'єднання та створення умов для ефективної роботи.

Ринкова інфраструктура, як зазначає О.М. Шпичак, являє собою систему підприємств, організацій, служб, інших формувань, які покликані обслуговувати процес ринкового товарообміну, забезпечувати його надійність, прозорість, стабільність [3]. Вона є поєднуючою ланкою між виробництвом і споживанням, сприяє укладанню контрактів з постачання, направляє товарні потоки по регіонах, регулює збут і обслуговує різні економічні системи. Тому функціонування ринкової економіки як системи в першу чергу залежить від комплексності і ефективності її інфраструктури [4].

На думку М.Ю. Коденської, поняття ринку, як сфери товарообігу, послуг і капіталу ..., включає формування і реалізацію економічних взаємовідносин, що виникають у процесі купівлі-продажу товарів і послуг, а «ринок» визначає як систему товарно-грошових відносин, суттю яких є прискорення кругообігу товарів, послуг і капіталу, вони формуються в певному економічному просторі різних рівнів з різними обсягами товарообігу, його структурною і ринковою інфраструктурою [5].

Враховуючи існування чітко субординованої системи організації ринку про те, що ринок в цілому є фактично складною системою ринків [6], визначимо сутність аграрного ринку і місце в ньому регіонального ринку цукру. За прийнятою класифікацією виділяють відповідні форми ринку, сукупність яких утворює його типологію (рис. 1).

Становлення аграрного ринку в Незалежній Україні бере свій початок ще з 1995 року з прийняттям Указу Президента України «Про заходи щодо реформування аграрних відносин». Проте формування ринкових відносин в аграрному секторі економіки України має свої особливості, що обумовлюють специфіку ведення реформ та їх тривалість.

Перехід аграрного сектора економіки до ринкових відносин потребував здійснення кардинальних змін в основних принципах функціонування системи державного регулювання виробничо-економічних процесів. Їх сутність полягає, з одного боку, у зменшенні всеохоплюючого впливу державного економічного механізму регулювання господарської діяльності галузей, значному послабленні втручання владних структур в економічні процеси, а з другого – у заміні існуючих в адміністративно-плановій економіці форм і методів методами ринкової економіки [11]. Йдеться про чітке визначення функцій державних органів регулювання розвитку економіки на перехідному етапі. Адже тільки держава може забезпечити політичну й економічну свободу

всім суб'єктам господарської діяльності, створити надійний механізм захисту населення країни від об'єктивного впливу стихії ринку та, як система політичної влади, може здійснити соціально-економічні реформи [11].

Як свідчать наукові дослідження, у перехідний період державне регулювання повинно носити як наступальний (структурна перебудова, технологічні й інструментальні зміни), так і захисний характер (раціональний протекціонізм, ринкова підтримка), тобто гарантування збуту всієї виробленої сільськогосподарської продукції за цінами, що

забезпечують нормальне функціонування аграрної сфери виробництва, програмна цільова підтримка, спрямована на інвестування АПК, фінансова й матеріальна (дотаційна) підтримка заходів, що сприяє техніко-технологічному переоснащенню сільськогосподарського і промислового виробництва та підвищенню його ефективності [8]. Основною є проблема у пошуку раціонального співвідношення елементів державного та вільного ринкового регулювання, враховуючи умови функціонування та етапи формування і розвитку ринку.

КРИТЕРІЙ

ВИД РИНКУ

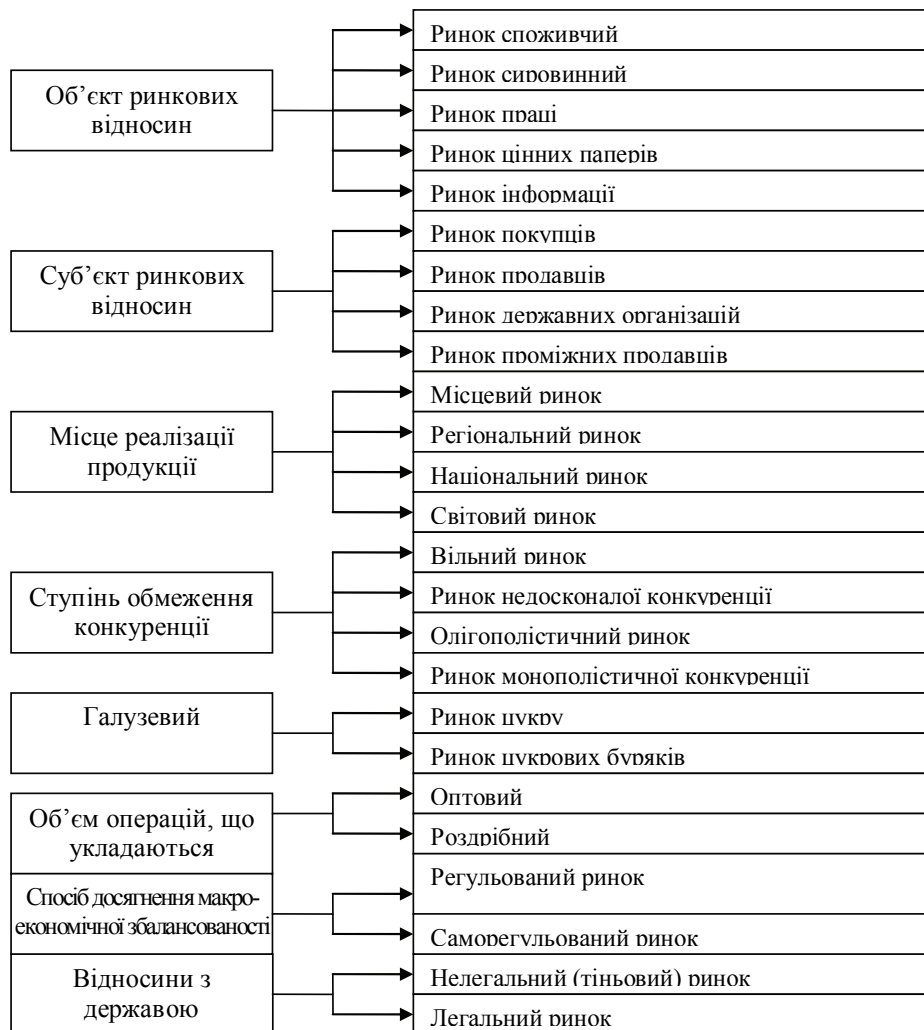


Рис. 1. Типологія ринку залежно від різних критеріїв [узагальнені дослідження [6, с.35-41, 7, с. 134-137; 8, с. 7-13, 29-33; 9, с. 43-52; 10, с. 273-279]]

При формуванні нових виробничих і ринкових структур в агропромисловій сфері, в цілому, і цукробуряковому виробництві, зокрема, важливу роль мають відігравати регіональні аспекти, необхідність ретельного врахування природнокліматичних особливостей кожної зони, пристосування їх до нових ринкових умов господарювання. Це стосується не тільки розміщення і розвитку виробництва, спеціалізації, кооперації й інтеграції великого, середнього і малого агробізнесу. Йдеться про структурні та якісні ринкові перетворення регіональних моделей та блоків АПК з

комплексним обґрунтуванням проектів не тільки окремих об'єктів, а й всієї регіональної мережі фермерських, кооперативних, корпоративних, спільних з іноземним капіталом господарських систем, переробних підприємств, баз збереження сировини і готової продукції, розташування транспортних мереж та засобів, мережі сучасних обслуговуючих структур, продовольчих магазинів і супермаркетів, тобто формування цивілізованих регіональних ринків [12].

Для збереження самостійності й перетворення в економічно сильну державу уряд має розглядати

формування регіональної політики в числі найважливіших і найпріоритетніших. Необхідно вивчити структурні співвідношення між регіонами та визначити стратегію їх розвитку [13].

Новими для економіки є дослідження і прогнозування процесів формування регіональних ринків, фінансових проблем територій, створення в регіонах економічного середовища, сприятливого для розвитку товарно-грошових і кредитних відносин, включаючи процеси приватизації і формування ринкової інфраструктури.

Отже, для здійснення докорінних перетворень в агропромисловій сфері перш за все необхідне створення та функціонування регіональних аграрних ринків, які при формуванні враховують економічні умови для забезпечення і прискорення процесу. Але не слід забувати, що регіональний ринок розглядається ще як система стійких взаємовідносин між економічними суб'єктами та їх об'єднаннями, інтереси яких реалізуються в межах певної галузі і території. Це стосується і функціонування ринку цукру, а також його окремих теоретичних і практичних аспектів, створення чіткого механізму регулювання інтеграційних зв'язків між партнерами бурякоцукрового підкомплексу. Ефективність інтеграційних зв'язків відображає економічну доцільність функціонування бурякоцукрової галузі в регіоні з огляду на визначення економії сукупних витрат живої та уречевленої праці.

Ефективність пов'язана з цілеспрямованою людською діяльністю, тобто з пізнанням, осмисленням і працею. Тільки цілеспрямована, раціональна праця може бути ефективною, тобто може вести до бажаних наслідків [14, с. 12].

На думку Саблука П.Т., суть економічної ефективності для сільськогосподарського виробництва полягає в одержанні максимального результату з одиниці виробничого ресурсу. Для її визначення застосовують систему показників, які обчислюють відношенням виробленої продукції (в натуральному і вартісному виразі), товарної продукції, валового і чистого доходу (прибутку) до приведених витрат – сума поточних витрат і добутку вартості основних засобів (капітальних вкладень) на коефіцієнт ефективності. Показники економічної ефективності відображають рівень і темпи розвитку підприємств, співвідношення та організаційні форми галузей і структурних підрозділів, ступінь використання вкладень живої і уречевленої праці, суспільну значимість того чи іншого виробництва [15].

Зазначимо, що в розвинутих країнах для визначення економічної ефективності виробництва цукрових буряків також використовують систему таких показників як: виручка від реалізації в розрахунку на 1 га посіву, середня ціна реалізації, сумарний грошовий валовий дохід і чистий грошовий дохід, розрахований як різниця між сумарним доходом і виробничими витратами [16].

Перехід від економіки, повністю контролюваної державою, до економіки, повністю ринкової сприяє розвитку нових організаційно-економічних форм.

Інтеграційні процеси сприяють вирішенню проблеми підвищення ефективності виробництва в галузях агропромислового комплексу, зокрема в бурякоцукровому підкомплексі, але повністю її не вирішують. Рівень ефективного розвитку переробного блоку агропромислового комплексу визначається його спроможністю забезпечити переробку сільськогосподарської сировини у високоякісну готову продукцію в оптимальні строки з найменшими витратами природних, трудових, матеріальних і фінансових ресурсів, яка є конкурентоспроможною на світовому ринку [17].

Одним з методологічних підходів до визначення ефективності інтеграції є синергія. Згідно із законом синергії різномірні індивідуальні капітали в єдиній економічній системі дають більшу віддачу, ніж статична сума їх самостійного функціонування.

Чим більше різноманітними і комплексними є взаємозв'язки і більшою кількістю способів взаємодії між елементами системи, тим вищий організаційний потенціал системи як цілісного утворення [18].

Одержання операційних синергій означає отримання класів ефектів, які згруповані нами у табл. 1.

Синергетика виділяє 7 основних принципів, які впливають з двох основних функціонуючих систем та п'яти аспектів її становлення.

Принципи – гомеостатичність та ієрархічність, які характеризують фазу стабільного функціонування системи, її тверду онтологію, прозорість і простоту опису, та принцип ієрархічного підпорядкування Г. Хакена, наявність стійких дисипативних структур – аттракторів, на яких функціонує система, складають:

1. Гомеостатичність функціонування системи, її внутрішні характеристики, що дозволяють їй існувати у оптимальному режимі й рухатися до своєї мети.

Саме такими структурами є всі соціально-економічні системи, оскільки вони не можуть існувати без постійного обміну речовини й енергії зі своїм оточенням. Цей принцип поєднує багато ідей кібернетики, системного аналізу і синергетики.

В бурякоцукровому підкомплексі є основою для оцінки системи внутрішніх характеристик, що дозволяють існувати підкомплексу в оптимальному режимі.

2. Ієрархічність. Це число рівнів може бути великим, бо у кожній базовій структурі існує безліч підрівнів.

Основним змістом структурної ієрархії є складна природа вищих рівнів стосовно нижчих.

Коллективні перемінні «живуть» на більш високому ієрархічному рівні, ніж елементи системи, а у синергетиці, згідно з Г. Хакеном, їх прийнято називати параметрами порядку. Власна природа параметрів порядку називається принципом підпорядкування, коли зміна параметра порядку ніби синхронно диригує поведінкою безлічі елементів нижчого рівня, що утворюють систему.

Принцип ієрархічності дозволяє побудувати підсистему бурякоцукрового підкомплексу нижчого порядку (виробництва та переробки) з системою вищого порядку (агропромислового комплексу).

Ефекти операційних синергій

[узагальнені дослідження [18, с. 34-38, 40-41; 19, с. 5-14]]

Вид ефекту	Характеристика
ефект агломерації (економія операційних витрат)	<ul style="list-style-type: none"> • Великі масштабам діяльності; • суттєве скорочення адміністративних, маркетингових та інших операційних витрат
економія витрат на проведення НДДКР	<ul style="list-style-type: none"> • Витрати на НДДКР постійні і не залежать від обсягів виробленої продукції; • можливість спільного використання науково-дослідних центрів компаній, що увійшли до складу нового корпоративного формування; • скорочення витрат, пов'язаних з подібною діяльністю кожної фірми окремо, яка володіє невеликим науковим потенціалом.
ефект комбінування і комплексного використання ресурсів	<ul style="list-style-type: none"> • Розширення виробничого асортименту великого підприємства за рахунок продукції, що виробляється невеликими компаніями і має попит на ринку; • виготовлена продукція малими підприємствами має нижчу ціну, ніж витрати на створення власного виробництва крупною компанією; • вільний доступ невеликої компанії до необхідних їй фінансових ресурсів.
гіпотеза монополізації	<ul style="list-style-type: none"> • Збільшення сегмента ринку при проведенні горизонтальної або вертикальної інтеграції призводить до скорочення конкуренції
створення додаткових щитів	<ul style="list-style-type: none"> • Можливість використання інтеграції як засобу уникнення надмірного оподаткування або оптимізації податкового тиску.
фінансова диверсифікація	<ul style="list-style-type: none"> • Зростання прибутковості операцій корпорації; • зменшення ризиків, пов'язаних із падінням прибутковості інвестицій у цінні папери корпорації.

У цьому зв'язку для наукового осмислення та координації інтеграційних процесів у бурякоцукровому підкомплексі ми застосували системно-синергетичний підхід, який передбачає бажаний стан системи в положенні гомеостатичності, тобто твердої онтології, стабільного функціонування та ієрархічного підпорядкування її елементів чи систем нижчого порядку. З цієї точки зору ми розглядаємо агропромисловий комплекс національної економіки як структуризовану за принципами онтології та ієрархічності систему найвищого порядку, на регіональному (обласному рівні) – як систему АПК нижчого порядку, або підсистему національного АПК. В такій же логічній послідовності визначаємо бурякоцукровий підкомплекс як структуризовану за критеріями стійкості зв'язків підсистему на рівні виробництва і переробки цукросировини між сільськогосподарськими підприємствами та цукровими заводами.

ВИСНОВКИ

Нові умови економічного розвитку бурякоцукрової галузі вимагають сучасного підходу до даного питання так, як підвищення ефективності бурякоцукрового виробництва, залежить від сучасного ринкового механізму господарювання, а це в свою чергу взаємопов'язано з розвитком відносин власності, створенням ринкової інфраструктури, регулюванням цін і формуванням ефективних господарських структур у даній сфері виробництва.

Для забезпечення ефективного розвитку агропромислового виробництва як інтегрованої міжгалузевої системи є розробка і використання обґрунтованих методичних підходів до оцінки й ефективності розвитку переробного блоку агропромислового комплексу. Методологічні основи оцінки достатнього рівня розвитку бурякоцукрового

підкомплексу відображають підходи щодо визначення системи критеріїв і показників, які характеризують розвиток матеріально-технічної бази підприємств різних галузей цієї сфери, ефективність її переробки, обсяги і якість виробленої з неї кінцевої продукції та її конкурентоспроможність.

Отже, на нашу думку, основним завданням інтеграції є необхідність стабілізувати ринкове середовище і підвищити результати господарювання. В сучасних умовах розвитку агропромислового виробництва основними напрямками інтеграційних процесів у бурякоцукровій галузі слід вважати об'єднання зусиль товаровиробників цукрової сировини і переробних підприємств для значного підвищення урожайності та отримання кінцевого продукту.

Список використаних джерел

1. Красняк О.П. Стан проблеми та подальший розвиток бурякоцукрового підкомплексу України / О.П. Красняк // Матеріали ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. «Наука та освіта – 2006». Т. 10. – Д.: Наука і освіта, 2006. – 108 с.
2. Йохімсен Р. Можливість скорочення державних витрат / Йохімсен Р. – М.: Высшая школа, 1966. – 100 с.
3. Шпичак О.О. Методи регулювання ринку цукру в Україні / О.О. Шпичак // Вісн. аграр. науки. – 2002. – № 8. – С. 76–77.
4. Региональные аспекты аграрных преобразований: политика, реструктуризация, рыночная адаптация / [под ред. П. Тиллака, В. Зиновчука]. – К.: ІАМО, 2003. – 238 с.
5. Коденська М.Ю. Цукробурякове виробництво України / Коденська М.Ю. – К.: ДОП ІАЕ УААН, 1998. – 55 с.

6. Заєць О.С. Ринок цукру в Україні: проблеми створення, функціонування та розвитку / Заєць О.С. – К.: Наукова думка, 1999. – 385 с.
7. Імас Є.В. Перспективи цукробурякового підкомплексу в Україні // Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку / [за ред. П. Т. Саблука та ін.]. – К.: ІАЕ УААН, 2000. – С. 168–171.
8. Саблук П.Т. Основи організації сільськогосподарського ринку / Саблук П.Т., Карич Д.Я., Коваленко Ю.С. – К.: ДОПІАЕ УААН, 1997. – 140 с.
9. Коваленко Ю.С. Аграрний ринок України: організація та управління / Коваленко Ю.С. – К.: ІАЕ УААН, 1998. – 108 с.
10. Красняк О. П. Формування ринку цукру / О.П. Красняк // Вісн. Харківського. нац. техн. ун-ту сільського госп-ва. Вип. 53. Економічні науки. – Х.: ХНТУСГ, 2007. – 341 с.
11. Красняк О.П. Тенденції розвитку ринку цукру України: проблеми та перспективи [Електронний ресурс] / О.П. Красняк // Збірник наукових праць ВНАУ. – 2011. – Режим доступу до ресурсу: <http://econjournal.vsau.org/files/pdf/342.pdf>.
12. Ушачёв И. Г. Развитие интеграционных процессов в АПК Белгородской области / И.Г. Ушачёв // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2002. – № 2. – С. 6–10.
13. Горьовий В.П. Товарні біржі на ринку сільськогосподарської продукції України / В.П. Горьовий // Економіка АПК. – 1998. – № 8. – С. 78–82.
14. Дудін В.І. Розвиток мережі оптових продовольчих ринків / В.І. Дудін // Організаційно-економічні проблеми розвитку АПК / за ред. П.Т. Саблука. – К.: ІАЕ УААН, 2001. – Ч. 4. – 241 с.
15. Саблук П.Т. Міжгалузеві відносини / П.Т. Саблук, С.В. Шолудченко // Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку : інформ.-аналіт. зб. Вип. 4. – К.: ІАЕ, 2000. – С. 25–30.
16. Фурса А.В. Інвестиційна діяльність у цукробуряковому підкомплексі України / А.В. Фурса, І.Л. Комарова // Економіка АПК. – 2003. – № 12. – С. 63–69.
17. Юрченко Н.М. Планирование и ценообразование на предприятиях перерабатывающей промышленности в условиях кризиса / Н.М. Юрченко // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2000. – № 1. – С. 32–34.
18. Ходаківський Є.І. Авторитаризм, синергетика руйнувань і позитивних змін: наук.-попул. вид. / Ходаківський Є.І., Грабар І.Г., Цал-Цалко Ю.С. – Житомир: 2007. – 2006. – С. 34–38.
19. Нижник Н.Р. Синергетично – рефлексивна модель соціальної самоорганізації та управління / Н.Р. Нижник, І.І. Черленяк // Вісн. НАНУ. – 2003. – № 3. – С. 5–14.